

МЕДІЙНА САМООСВІТА У ПРОТИДІІ АГРЕСИВНОМУ ВПЛИВУ ІНФОПРОСТОРУ

Гурлева Тетяна Степанівна
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії консультативної психології та психотерапії,
Гомонюк Володимир Олександрович
науковий співробітник лабораторії вікової психофізіології,
Інститут психології імені Г. С. Костюка
НАПН України, Київ, Україна

Вступ./Introduction. Освіта ґрунтується на Законах України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». Освіта стосується будь-якої людини, враховує потреби соціально вразливих категорій населення, яке перебуває в загрозованих для життя і здоров'я умовах воєнної агресії. В українській Енциклопедії освіти зазначається, що в основі освіти покладена «концепція освіти для виживання» Р. Амара, Дж.Джоунс, Д. Кауфман, Д. Манн, Ф. Ньюмен, М. Ноулз, Д. Колб та ін. Зазначається, що найбільшу ефективність доводять такі форми навчання соціально вразливих категорій населення, як: тренінги, семінари, лекційні заняття, практичні майстерні тощо, у тому числі й самостійна робота людини [4, с. 670]. Місія вищої освіти полягає в забезпеченні сталого інноваційного розвитку України через підготовку висококваліфікованих фахівців, створення та поширення знань, формування інтелектуального, соціального та духовного капіталу суспільства, готового до викликів майбутнього [8, с. 35].

Під самоосвітою розуміється форма організації освітньої діяльності, яка здійснюється у процесі самостійної роботи особистості безпосередньо нею самою без сторонньої допомоги. Процес самоосвіти включає такі складові, як, самонавчання, самовиховання і саморозвиток. Самонавчання передбачає вивчення спеціальної літератури, прослуховування лекцій, перегляд навчальних відео, виконання певних практичних завдань тощо. Самовиховання спрямоване

на досягнення певного рівня розвитку особистості, її самосвідомості, здатності до аналізу своїх вчинків, реальної самооцінки, бачення своїх недоліків і бажання та пошук шляхів їх подолання. Саморозвиток передбачає якісне поліпшення певної сфери життя, особистісне зростання і самовдосконалення [7, с. 453]. До самоосвітніх технологій відносяться, на думку І. Ф. Прокопенка, «технології самостійного набуття систематичних знань у будь-якій галузі науки, техніки, культури, політичного життя тощо; засіб самовиховання, який сприяє виробленню цілеспрямованості, наполегливості в досягненні мети, внутрішньої організованості, працелюбності та інших моральних якостей» [цит. за 7, с. 454].

В Законі України про інформацію зазначено, що закон захищає особу і суспільство від неправдивої інформації (Закон України «Про інформацію», Розділ 1, стаття 2), що зокрема означає освіту, виховання і розвиток компетенцій особистості у протистоянні дезінформації, брехні і фейкам, створення умов для медійної самоосвіти.

Мета роботи./Aim. Розглянути актуальність і складові медійної самоосвіти особистості в умовах війни, а також психологічні орієнтири підвищення ефективності медійної самоосвіти.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для розкриття зазначеної теми були використані матеріали Енциклопедії освіти і Закони України про освіту та інформацію. Застосовувались теоретичні методи дослідження, такі як: аналіз, синтез, узагальнення даних, представлених в науковій літературі, а також результатів власних теоретичних та експериментальних розвідок у руслі зазначеної проблеми.

Результати та обговорення./Results and discussion. За визначенням «Енциклопедії освіти», самоосвіта – це «самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації тощо» [4, с. 798]. Особливо важливо, що самоосвіта особистості значною мірою

впливає на лише на становлення і розвиток загальної культури особистості, а й на рівень розвитку суспільства в цілому [9, с. 300]. Самоосвіта в умовах «інформаційного суспільства» передбачає, що кожен учасник навчального процесу: – має можливість доступу до баз даних і засобів інформаційного обслуговування; розуміє різні форми і способи представлення даних; – знає існуючі загальнодоступні джерела інформації та вміє ними користуватися; вміє оцінювати та обробляти наявні дані з різних кутів зору; – вміє аналізувати і обробляти статистичну інформацію; – вміє використовувати існуючі дані при вирішенні поточних завдань [5, с. 6].

Медіаосвіта, на думку фахівців ЮНЕСКО, – це частина основних прав кожного громадянина будь-якої країни світу на свободу самовираження і права на інформацію та інструмент підтримки демократії. Медіаосвіта належить до основних прав людини й вона повинна мати позитивний характер [6 с. 6-7]. Медіаосвіта населення, особливо молоді, пов'язана із проблеми медіа-безпеки, вона спрямована на формування у суспільстві медіа-культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із традиційними і новітніми медіа [1, с. 128]. Ознакою медіа освіченості людини можна вважати розуміння нею сутності маніпулятивного впливу через медіа, способів його розпізнавання і протидії маніпуляціям, які в кризових, небезпечних для життя і здоров'я громадян умовах, можуть мати руйнівний характер, дестабілізуючи внутрішню рівновагу людини, розхитуючи чи навіть спотворюючи її ціннісно-сміслові орієнтири, морально-етичні уявлення і принципи.

Розмірковуючи про сутнісні характеристики маніпулятивних впливів, фахівці наголошують на тому, що «за своєю природою маніпуляція є прихованим насильством». Втім, важливо розуміти, що такий вплив не можливий без «згоди» об'єкта маніпуляції, його емоційної та інтелектуальної «готовності» сприймати дезінформацію. Відповідно, зауважують вчені, «маніпулятивні атаки супротивника під час гібридної війни стають проблематичними, якщо громадська думка та індивідуальна свідомість мають певний когнітивний бар'єр, необхідний знаннево-психологічний захист щодо

негативних зовнішніх впливів» [1, с. 111]. Суть пропагандистського впливу полягає у поширенні потрібної інформації, це є своєрідним психологічним впливом. Якщо традиційний діалог, зазначається в науковій літературі, передбачає рівноправність всіх сторін щодо обговорення питань, то пропагандистський виступ – це завжди захист однієї точки зору, це, як правило, організований тиск на аудиторію, якій без всяких обговорень пропонується для сприйняття тільки та позиція, та точка зору, яку висуває даний суб'єкт висловлювання. Так інформаційний простір перетворюється на простір зручний для маніпуляцій. З психологічної точки зору маніпуляція – насильство над свідомістю конкретної людини. Масова комунікація – зручний простір для маніпулювання свідомістю людей [Там само, с. 218].

Одне із найважливіших завдань медіаосвіти – розвиток критичного мислення особистості [5], яка розвивається, самовдосконалюється, психологічно зростає. За Г. Олпортом, прагнення до досконалості властиве людині, що самоактуалізується. На думку вченого, самоактуалізація є головною умовою повноцінного розвитку особистості, збереження її здоров'я й досягнення зрілості, це процес "становлення", у якому індивід приймає на себе відповідальність за планування ходу свого життя [2]. Заслуговує на увагу дослідження А. Маслоу, на основі якого вчений виділив наступні спільні якості зрілих особистостей: ефективне сприйняття реальності й комфортні взаємини з нею; прийняття себе, інших, природи; спонтанність; зосередженість на проблемі; відстороненість; незалежність від культури й оточення; постійна свіжість оцінок; безмежні обрії; соціальне почуття; глибокі, але виборчі соціальні взаємини; демократичний характер; моральна переконаність; невороже почуття гумору; креативність. Якщо особистість вільна й має можливість прислухатися до себе й опертися на себе, як на цілісну природну істоту, точно й повно відображаючи, що відбувається в ній самій, то «тенденція до актуалізації» діє на повну силу й забезпечує рух людини – незважаючи на можливі помилки й труднощі – до більшої зрілості, до більш повноцінного життя. Слушним є порівняння Г. Олпорта поняття «зріла особистість» із

поняттям «здорова особистість», яка опановує своїм оточенням, демонструє певну єдність особистості й здатна правильно сприймати світ і себе; по-друге, вона не може бути досягнута без міцного почуття ідентичності; здатна до самоактуалізації [3, с. 38]. Психологічна зрілість, дорослість особистості включає сформовані цінності і смисли, світогляд, свідомі переконання, впевненість у собі і своєму оточенні, відповідальність перед собою та іншими людьми, гідність і достоїнство тощо.

Ці та інші ознаки і якості в значній мірі виступають запорукою внутрішньої протидії людини агресивним медіа впливам. Вважаємо, що особистісна зрілість людини, стійкі погляди, адекватна самооцінка, гнучкість і критичність мислення, мотивація до змін та самовдосконалення робить її стійкою до негативних впливів медіа. Певно, саме в такому плані справедливою є думка П. Лазарсфельда, що «мас-медіа мають мінімальний вплив на переконання та вчинки аудиторії, люди роблять самостійні висновки, виходячи зі своїх власних потреб, і звертаються до тих медійних матеріалів, які відповідають їхнім настановам, ігноруючи матеріали, які їм суперечать» [цит. за 6, с. 81].

Вважаємо, що медійна самоосвіта має включати наступні повноправні, але взаємопов'язані між собою, аспекти: 1. *самопізнання* – дослідження особистістю власних властивостей, системи смислів і цінностей, життєвих намірів, провідних мотивів і мотивацій, рис характеру тощо, зокрема відкриття особистих очікувань від медіаінформації і особливостей її сприйняття; 2. *самонавчання*, яке включає: аналіз літературних джерел і виконання практичних вправ з метою закріплення знань про вплив інформаційного простору, його маніпуляцій свідомістю людини, а також способів та умінь протистояти агресивним інфоатакам, процес аналізу досвіду особистого та інших людей у протидії медіаманіпуляціям; 3. *самовиховання* себе як свідомого споживача медіаінформації, пізнання і розвиток якостей, таких як критичність, чесність, принциповість, відповідальність за споживання і розповсюдження інформації, діалогічність як розуміння сутності діалогу і необхідності вміти

підтримувати діалогічні стосунки з партнерами по спілкуванню і розрізняти маніпулятивний вплив від діалогічного як під час прямого, так і під час опосередкованого спілкування; 4. безперервний *саморозвиток*, який передбачає особистісне зростання і самовдосконалення себе у сфері медіакомпетентності, медіаграмотності, медіабезпеки як захищеності від неправдивої і дезорієнтуючої інформації; нарощування власного потенціалу протидії деструктивному медіавпливу у спільних із зацікавленими людьми заходах, таких як семінари, вебінари, круглі столи, конференції з підвищення медіаосвіти тощо.

Необхідно перевіряти інформацію і обговорювати її з іншими людьми, конструктивно змінюючи як свою, так і чужу думку. Адже, як вважають дослідники проблеми медіаосвіти, «основна частина населення сприймає інформацію не прямо від мас-медіа, а опосередковано, через людей, які мають авторитет у тому чи іншому питанні» [6, с. 82].

З психологічної точки зору потрібно зміцнювати в собі і підтримувати в інших мотивацію для самоосвіти, необхідне усвідомлення себе суб'єктом інформаційного простору, а не об'єктом маніпулятивного впливу на власну свідомість і поведінку. Мотивація протистояти медіаманіпуляціям – могутня рушійна сила, спрямована на активізацію зусиль на розпізнавання і рішучу протидію ворожим впливам через медіапродукт.

Це процес спонукування, стимулювання себе чи інших до грамотної протидії медіаманіпуляціям. Мотивований читач/глядач/слухач націлений на забезпечення інформаційної безпеки як особистої, так і свого оточення, він стає більш критичним, стійким до ворожих, агресивних спроб змінити, а той спотворити, погляди на життя, на майбутнє своє і своєї країни.

Висновки./Conclusions. Медійна самоосвіта – це свідомий цілеспрямований процес підвищення рівня власної медійної компетентності, поєднує самоосвіту і самовиховання, що у цілому є запорукою особистісного розвитку кожного громадянина, його успішної протидії агресивному впливу інфопростору в період війни, а також у часи відновлення та розбудови країни.

ЛІТЕРАТУРА. / REFERENCES:

1. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія /за ред. В.А. Кротюка. Харків: ФОП Федорко М. Ю., 2021. 558 с.
2. Гомонюк В. О. Самоактуалізація та самореалізація особистості: сучасні наукові уявлення. *Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powieka – 2013»*. Volume 22: Psychologia i socjologia. Politologija. Przemisl: Nauka i studia, 2013. S. 21 – 26.
3. Гурлева Т. С. Особистісна зрілість громадянина як гарантія успішного протистояння агресивному медіа-впливу Раціогуманістичні студії: зб. наук. статей за матеріалами круглого столу 30 травня 2019 р. К., 2019. С. 35-49.
4. Енциклопедія освіти [голов. ред. В. Г. Кремень]. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ. Юрінком Інтер, 2021, 1144 с.
5. Махиня Т. А. Особливості самоосвіти викладачів ВНЗ в умовах інформатизації навчального процесу . Теорія та методика управління освітою. Електронне наукове фахове видання. Випуск 1 (10), 2013. Режим доступу до журн.:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_21(дата звернення: 23.12.2022)
6. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна.К. : Центр вільної преси, 2019. 352 с.
7. Пінчук Л. М. Самоосвіта як чинник професійного становлення майбутніх учителів іноземної мови. *Modern research in world science. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. SPC —Sci-conf.com.ua*. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 453-458.
8. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 12.12.2022)
9. Шумаєва С. П., Гут Н. В. Мас-медійна самоосвіта американських педагогічних працівників. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Частина 1. 2011. С. 299-306.